

Галина КОВАЛЬ

ЕВОЛЮЦІЯ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОЇ ТРАДИЦІЇ: ВІД МАГІЧНОГО ДО ПОЕТИКО-ЕСТЕТИЧНОГО

У статті розглядається календарно-обрядова традиція та її зміни від магічного начала до поетичного, естетичного. Представлено домінуючий рівень — сугестивний, який вилився у формулу: бажане — дійсне. Увага зосереджена на календарній пам'яті, основних її чинниках, за допомогою яких вона ретранслюється. Акцентується на повторюваності, варіантності обрядодій та вербального вираження.

Ключові слова: традиція, магічне, поетичне, естетичне, календарно-обрядовий текст, фольклорна пам'ять.

© Г. КОВАЛЬ, 2013

Основу календарно-обрядової традиції становить сугестивне сприйняття дійсності, яка відтворюється за допомогою різних обрядодій, вербальних засобів, що мають чудодійну, чарівну силу. Сучасна людина вже не усвідомлює повною мірою всієї значущості й дієвості ритуальних рухів, мотивів і образів, адже поступово нівелювалося їх первісне значення. Давні обряди втратили своє культове, чи магічне значення, писав М. Грушевський [7, с. 172]. «Те, що розуміли колись давно, — зазначив Ф. Колесса, — згодом утративши основу у віруванні, набирає метафоричного (переносного) значення, стає поетичним образом, символом, поетичною формулою» [15, с. 77—78]. Впродовж тривалого часу зменшувалося сугестивне навантаження інформації. Календарні обряди, як і ритуально-магічні дії, змінювалися, ставали театралізованими, більш естетизованими, а словесні формули складали фонд фольклорних кліше.

Проблемою цілісного «прочитання» тексту стала відірваність вербального від акціонального. Про це говорив ще В. Петров, вважаючи методологічною помилкою збирачів-фольклористів, які записували словесні тексти без жодної уваги до супровідних дій, вириваючи текст з етнографічного опису [23, с. 4]. Фольклор не тільки відтворює певні моменти обрядів то пояснюючи, то доповнюючи, то поетизуючи їх, але й виявляє власні значення, які в них зовсім відсутні, не можуть бути відтворені або втрачені традицією. Фольклорна традиція — це єдність матеріалу, володіння ним і менталітету середовища [26, с. 40]. Побутує думка, що «кожен раз, коли у фольклорному феномені вдається віднайти давній мотив чи образ, виникає спокуса знайти його витoki в ритуалі» [23, с. 193]. Власне, такий підхід до календарної поезії, який допомагає глибинному вивченню тексту на всіх рівнях, мав би стати повноцінним. Саме ритуал варто вважати основним маркером для обрядової поезії, оскільки він — комунікативний компонент учасників певного цілеспрямованого дійства окремого колективу. Це свого роду комплекс усіх знакових систем — мови словесної, мови жестів, міміки, пантоміми, хореографії, співу, музики. Важливо, що фольклорна пам'ять зберігає також етнографічні елементи, — для поетизації або депоетизації у виявленні естетичного аспекту фольклору.

Очевидним є те, що традиція пов'язує сучасне з минулим, визначає головні напрямки, у ме-

жах яких іде подальший її розвиток. Це не застигла, раз і назавжди даність, вона динамічна і має здатність змінюватися настільки, наскільки змінюється побут народу [20, с. 34], адже виступає надійним механізмом акумуляції, передачі (трансмисії) і актуалізації (реалізації) людського досвіду [28, с. 108]. Такі чинники домінують для календарної традиції, бо основним її стрижнем є повторне (з року в рік) виголошення обрядових текстів та відображення у зв'язку з цим певних ритуальних дій. Вимальовується така картина: обрядовий текст виконується — сприймається — пам'ятається — знову відтворюється. Обрядова традиція матеріалізується у формі дій, використанні ритуальних предметів та виголошенні традиційних текстів. Такі дискретні акти, на думку К. Чистова, набувають традиційної структури і «дематеріалізоване» бережуть у пам'яті [28, с. 108]. Для народної пам'яті найважливішим є не один комунікативний акт, а цілий ланцюг. Це безпосередньо стосується обрядової пам'яті, оскільки вона поповнюється вербальними та невербальними елементами: пісня супроводжується обрядом або ж навпаки.

У календарній традиції пам'ять відіграє важливу роль. Психологи зазначають, що запам'ятовування власних дій чи присутності в обряді, відбувається завдяки моторній пам'яті. Запам'ятовування тексту особою, яка лише взяла інформацію від носія традиції, підпорядковується іншим закономірностям. Тут уже інша міра емоційної реакції. Суттєвим є те, що саме емоції відіграють важливу роль, яка визначає роботу пам'яті. Побуває думка, що найдовше пам'ятаються емоційно-збуджені події. Те, що пам'ять залежить від емоцій, визначається багатьма зовнішніми умовами, в яких проходить життя суб'єкта [24, с. 55]. Якщо події торкаються широких мас, залишаються в пам'яті колективу, тоді виникають позитивні естетичні враження і втрачається шанс їх зникнення.

Суть фольклорної пам'яті полягає у збереженні менталітету свого народу. Українці — здавна хлібороби, це їхнє основне заняття. Саме з цим пов'язується світобачення етносу, що обов'язково фіксується у народній пам'яті як певна образна система, що лучиться з природними умовами народу, способом його життя, основним заняттям.

Звичайно, не всі предмети, що оточують людину, викликали поетичні асоціації, але за багатьма закріпилося певне емоційне поле. У фольклорній пам'яті вони оживають, навіюють позитивні відчуття. Важливими є відображальні механізми трансмісії, пов'язані з особливостями людської пам'яті [11, с. 270]. Дуже часто такі механізми закріплюють текст у формі, яка «не прочитується» з позицій сучасності. Це різного роду ритуально-магічні дії, ігри, танці. На нашу думку, таке декодування можливе лише в тих регіонах, де ця традиція передається і семантично осмислена. Скажімо, ритуальний танець «кочан», який виконується у фінальній частині колядування на Бойківщині, має чітке символічне навантаження — вегетативне. Звертає на себе увагу обов'язковість послідовності його виконання (після ритуального співу), певного типу рухів (у колі, за сонцем), супровід вербальними виговірними формами: «На капусту!». Ритмічне виконання рухів, як слушно зауважив Ф. Колесса, доведене до свідомості, стає також джерелом естетичного вдоволення [14, с. 45]. У будь-якій грі рухи самі себе дисциплінують і впорядковують. Елементи ритму чітко проявляються у давніх формах весняних хороводів. Саме вони, за спостереженням М. Грушевського, могли потрапити і в величальні обряди — новорічні, великодні чи інші [7, с. 128]. Варто наголосити, що у первісному обрядовому дійстві пріоритет належав не вербальному тексту, а рухові, танцю, які мали особливе, магічне значення. Магічна спрямованість танцю-хороводу чітко зображена в одній із веснянок: «Де хоровод ходить, там жито родить; а де не буває, там вилягає» [2, с. 438]. Або: «Ідїть, дівки, на пагорбки Танок водити, То буде щедро, буде хлїб Земля родити [22, с. 153]. Вважалось, що саме від традиційних ритуальних танців залежав добрий майбутній урожай. Ця тенденція простежується і в інших слов'янських народів. Так, поляки вірили, що якщо у господині погано зійшли коноплі, то вона «не гуляла» або «погано гуляла» на масляницю, а чехи говорили: «Не будеш танцювати, не вродиться ріпа» [2, с. 170].

Психологи доводять, що репродукування є нічим іншим, як відображенням зорових образів, здебільшого видовищних. У пам'яті найчастіше і найвиразніше відтворюються образи одиничних пред-

метів чи явищ, а не тих, що зустрічаються на кожному кроці. Поведінка людини, як підкреслив О. Байбурін, варіативна і багатогранна, однак вона може бути й типова, яка підпорядковується нормам, що вироблені в суспільстві.

Важливою умовою існування будь-якого суспільства є наявність колективної пам'яті. Повторення повертає забуте, не приносить нового знання, але береже те, що є, відтворює і безперервно «добуває» зруйноване. Повторне переживання знайомих, емоційно насичених ситуацій виявляється необхідним засобом регуляції психологічного настрою. Потреба знову і знову пережити той емоційний підйом, який пов'язується із ефектом упізнання [3, с. 12].

Усе те, що виконувалося попередніми поколіннями й передавалося наступним, сприймалося як необхідне, а згодом — як прекрасне. Не випадково учасники календарних обрядів, ті ж самі носії традиції так часто наголошують на тому, що це (чи то колядування, чи обряд з Кустом тощо) найвеселіше, найгарніше, найбільше свято, а виконання та слухання пісень, проведення певних видовищ позитивно впливало на оточуючих. Відчуття свята в людей проявляється якраз у тому, що тут неможливе усамітнення. Святкові обряди відзначаються загальним урочистим зібранням і духовним єднанням. Недаремно другий день Різдвяних свят в Україні називають Святом Збору. Проте варто наголосити, що такі «Збори» можна простежити під час Великодніх, Зеленосвятських, обжинкових свят (мабуть, тому в одній з царинних пісень згадується, що «сбором ідемо...»). На Купала приходили всім селом. Відсутність кого-небудь оцінювалась як ігнорування інтересами колективу. Тут виражена ідея «плодороддя», закладена через традицію обов'язкової присутності на святі Купала осіб жіночої статі — дівчат і молодих жінок [17, с. 31—32]. Коли ж узяти до уваги повторюваність і тотожність таких обходів в кожній українській родині, в кожному селі, то, за словами К. Сосенка, «бачиться в нім імпонуючий вираз згідних почувань і настроїв усієї України; бо однодушне переведення ідеї любови і об'єднання в кожній рідні на просторах усієї України робить ці ідеї й кличі всенародними» [27, с. 175].

Кожне свято українці намагаються відзначити велично, на духовному піднесенні, відчуваючи себе

продовжувачами традиції. При цьому, як і при всякій дії, під час календарних обрядів дотримуються певної системи умовностей. Спілкування між людьми і освоєння культури минулого роблять цю систему загальнолюдською. Йдеться не просто про сумісну присутність, а про намір, що об'єднує всіх і перешкоджає розпаду людського єднання на окремі, приватні сегменти.

Усі учасники певного обряду, як зазначив Ф. Колесса, виступають одночасно в ролі акторів і глядачів [14, с. 46]. Особливо це відчувається в архаїчних обрядодіях. Очевидно, витoki явищ театралізованості треба шукати в культурі давніх слов'янських народів, свята яких на честь богів супроводжувалися різноманітними ігрищами, процесіями, танцями під спів та музику. Такі явища збереглися у народних обрядах колядування, вертепу, «Кози», «Маланки», «Куста», купальських, русальних та ін.

Традиція проведення обряду, систематичного виконання календарних пісень завжди вимагає участі суб'єктів календарного дійства; все це є комунікативною дією, причому не така вже велика різниця між тим, хто бере участь, і тим, хто спостерігає. Глядач не є просто спостерігачем. Як учасник — він складова частина самої традиції. Під час тих чи інших ритуальних дій можна простежити наявність найважливіших традиційних ознак драми: стійку сюжетно-композиційну структуру репертуару, діалоги, масові дії, розподіл функцій (ролей) у групах виконавців, дотримання певного сценарію, наявність ігрових епізодів. Обряди колядування, весняного волочіння, риндзювання, водіння Куста, Купала, Русалії наповнені ознаками театральності та мають, найголовніше, календарне прикріплення. Крім того, обрядові дії вимагають, щоб у них брали участь. Глядач, який спостерігає за видовищем, не може залишитися байдужим, тому при побаченому виникають певні естетичні почуття. Вони, естетичні почуття, є психологічною здатністю людини сприймати предмети і явища об'єктивного світу з погляду краси.

Особливістю календарної традиції є те, що вона існує для тих, хто бере в ній участь, адже поняття прекрасного включає в себе і публічність, і наявність авторитету. Значною повагою здавна в Україні користувався «Берега». Ним міг бути тільки

той, хто знав найбільше народних колядок, умів вести церемонію згідно з давніми звичаєвими вимогами. З цього приводу П. Шекерик-Доників зауважив, що охочих до того досить, бо кожен хотів би перед вести, оскільки це велика честь. Такий «Береза», що знав якнайбільше різних колядок, віншувань, умів статечно подякувати господарям, а коли треба — й розвеселити публіку, при виборі на Різдво мав велику популярність [29, с. XXV]. «Береза» у колядників, головний віншувальник чи провідник риндзювальників, кустьянок, зрештою, головна жниця при обжинках мали виголосити побажання піднесено, урочисто, що первісно мало магичний вплив, а з погляду сьогодення сприймається естетично довершеною промовою. Одна з учасниць обходів з Кустом підкреслила, що «треба було приказати, отказати Кусту весело» [1, арк. 18]. Від того, як промовиться побажання, залежав добробут господаря. На це вказували також виконавці обряду: «На Куста було звичаєм складати побажання, щоб був достаток в господарстві, вдома, на полі. Як виходити з хати, то треба було щось бажать: Щоб Вам коні воділись, овечкі плоділись. Будьте з цим Кустом здорові! Можна було й так казати: Жита Вам в полі, Хліба на столі, Будьте Ви з Кустом здорові!» (с. Сварищевичі) [1, арк. 21]. Така характерна форма, яка відповідає святковості, вважається урочистим мовленням. Воно чітко простежується під час віншування в Різдвяних обходах, при риндзюванні, водінні Куста тощо.

Видовищний характер мали обряди колядування, щедрування, ходіння з Козою, з Маланкою. Церемоніальний обхід Кози разом з музиками і співаками розпочинався ввечері («як сонце заходить», «як стемніє») і мав підкреслено демонстративний характер: дорогою «Коза» голосно мекала і видзвонювала дзвінком, «дід» гучно клацав пугою, музиканти грали, колядники заспівували, словом і ділом заявляли про себе інші маски [18, с. 51]. Поява ряджених, котрі приносили з собою традиційні побажання щастя і радісний настрій, асоціювалися з самим святом, а тому їх зустрічали як бажаних гостей. Спостерігається особливе зацікавлення з боку глядачів: «Коли Коза вийде з одної хати, то люди перебігають поперед неї до сусідньої хати, щоби й там ще побачити й почути» [9, с. 279].

Важливу роль відіграє візуальна краса, яку можна було спостерігати під час обходу полів на Зелені свята: особливу картину становили самі учасники обрядодій, святково одягнені, з прикрашеними хоругвами, вінками з барвінку (молодь), завітчані польовими квітами. З піснями обходили двори кустьянки, що викликало позитивне візуальне сприйняття: всі дівчата були одягнені у святкову одягу: білі вишиванки, льняні сорочки, літники або полотняні домоткані спіднички, підперезувалися червоною крайкою (найчастіше) або поясом, усі одягали віночки на голову, а для Куста — кілька, щоб не впізнали. За пояс затикали кленові гілочки [1, арк. 20]. При цьому використовувалась широка гама кольорів (зорові образи): сплітали віночки з живих червоних, жовтих, синіх, білих польових і лісових квітів. У с. Зарічному (Рівненщина), наприклад, вбирали дівчину в біле плаття, вінками з голови до пояса, далі низ «лепехом», нанизаним на нитку [1, арк. 3]. Під час обжинок жниці поверталися додому теж з піснями. Здавалося, зазначив С. Килимник, що нива співає, співає пахуче жито. Співає земля й повітря. Гомінко, весело й шумно. Ожили села й ниви, ожило повітря [13, с. 499]. Видовищним на Волині було винесення за село Купала, вільхової гілки, вбраної квітами. Усе це супроводжувалося піснями та криками, бо з Купалом мали вийти зі села всі відьми.

Отже, самі календарні обряди та супроводжуючі пісні справляли позитивний емоційний настрій на оточуючих. Важливу роль при цьому відігравали зорові образи — святкове вбрання (вишиванки у кустьянок, яскравий гуцульський одяг у колядників, різні маски учасників того чи іншого гурту тощо). Спів, музика, шумові ефекти, ритми танцю — такі художні знаки, звернені до слуху, здатні переносити інформацію на великі відстані та надовго залишатися в пам'яті.

Щодо музики, то в більшості обрядодій вона є органічним чинником синкретизму. При календарних обходах, відповідно до народних звичаїв та обрядів, незалежно від часу виникнення, адаптації, еволюції сформувалася на певному історичному відрізьку і стабільна традиція застосування тих чи інших музичних інструментів. На жаль, в останні десятиріччя, за спостереженням сучасного дослідника Л. Кушлика, ця витримувана впродовж століть

практика порушується. Музичну канву театральних форм народної творчості щораз більше представляють не освячені традицією інструменти, а часто просто-таки випадкові, нехарактерні. Цим же, на думку того ж науковця, порушується властива загалом для української традиції стабільність дотримання тих чи інших елементів у системі фольклору, їх спадкоємність, адже функція конкретних музичних інструментів тісно пов'язувалась і обумовлювалась специфікою та змістом народної етики й естетики [19, с. 87]. Порівняно з іншими регіонами значно краще збереглася традиція щодо застосування певного типу інструментів на Гуцульщині та Бойківщині, мається на увазі насамперед колядування. Обрядовий гурт запрошує у свої ватаги перш за все скрипача, іноді цимбаліста, зрідка басиста та бубніста. Цікаво, що ще на початку ХІХ ст. М. Зубрицький зауважив таке про музику на Бойківщині: «Давнійше ходили з музикою, один грав на скрипці, другий «басував» (грав на басі), та з часом музику занехали» [10, с. 57]. Проте сучасні обстеження дають підстави стверджувати, що здебільшого колядницькі обходи в Карпатах супроводжуються музикою, яка водночас з піснею впливає на почуття, формує естетичні смаки та ідеали, розвиває здатність відчувати прекрасне. Сьогодні дії календарних обрядів розраховані на позитивні емоції, які викликають захоплення, радість від побаченого. Тому в кожній родині з великою урочистістю, з відповідним церемоніалом зустрічають і долучаються до обрядових гуртів.

Естетичне співвідноситься якоюсь мірою з категорією піднесеності, що також ошчасливує людину, збагачує її інтелект та емоції, сприяє глибокому переживанню явищ навколишньої дійсності. Сприйняття естетичного через піднесене зумовлене специфікою останнього, яке має відношення до широкої сфери явищ дійсності, і може характеризувати специфічні особливості цих явищ, які належать до сфери природи, суспільства й мистецтва. Воно виражає емоційний вплив на особистість, на її психіку та почуття. Звичайно, категорія піднесеного містить у собі великий потенціал суспільно-історичного значення. Традиційні календарні обряди у сукупності з процесом виконання відповідних пісень сприяють об'єднанню народу, формуванню національної свідомості, прищеп-

люють пошану до рідної історії й культури, формуючи міцну традицію.

Ритуально-магічний аспект особливо яскраво виражений у аграрному комплексі, який є домінуючим у календарно-обрядовій традиції. Для людини важливим видом господарської діяльності було землеробство, яке залишило свій відбиток у побуті, світобаченні, поезії. Сучасний українець сприймає все це як символічний маркер відтворення землеробської діяльності: оранки, сівби, проростання рослин, збору врожаю. Ритуалізовано представлена в колядках хліборобська праця в полі: від оранки «золотим плужком» до збирання «золотого врожаю» (кольоросимволічний образ). У календарних піснях праця розглядається як урочиста і відповідальна справа, як обрядове дійство, від якого залежить майбутнє — добробут, щастя. Так, скажімо, ритуальна оранка — це, по суті, магічна дія, що символічно зображає оранку, мета якої — вплинути на плодючість землі. У ряді місцевостей України, коли велили Маланку, парубки вносили до хати плуг, чепіги та імітували, що орють ниву і сіють зерно. При тому вони співали: «Гей! Гей! Ци спиш, ци чуєш, пане господарю! Прийшли коло твоєї хати орати» [16, с. 598]. Оранка як у обрядах, так і в піснях мала глибоке підґрунтя — це плодючість землі, відганяння злих духів. Важливу роль займала особа орача — центральна фігура з ритуальним призначенням, оскільки вона пов'язувалась із ситуацією і магією початку, від якого багато чого залежало в житті селянина («Вже йдуть парубочки з плугами» [4, с. 12] «Там Іванко плугом оре» [22, с. 31]). Головним землеробським атрибутом у цих текстах виступає плуг, який має різну семіотичну природу, адже він виконував утилітарну функцію (орав землю), а також символічну. З поетичного погляду — це традиційне знаряддя асоціювалося із плодючістю землі. Ритуальна дія — ходіння з плугом на Різдво — забезпечувала майбутню урожайність. Очевидно, з тієї причини, зазначив О. Потебня, запрягали до плуга дівчат, що означало плодючість шлюбу [25, с. 102]. Традиція імітованої оранки так само, як імітація засіву — новорічне «посівання» — мала на меті забезпечити у наступному році рясні сходи. Такі начебто зовсім буденні, утилітарні землеробські акти, які у великі свята не повинні виконуватися, набували магічного значення, згодом ставали

поетично-знаковими маркерами. З цього приводу К. Грушевська зауважила, що «навіть коли нема необхідності виконувати господарську дію у свято, її виконують символічно, відмічаючи тим самим її близькість до священного» [6, с. 240].

Магічна функція календарних пісень проявляється і в манері співу — голосній — призначеній переважно для вулиць та полів, адже вона безпосередньо пов'язувалась із магічним впливом на природу. Так, максимальний діапазон звуку мав апотропейні, відстрашуючі властивості: коли проспівати чи крикнути, то де буде почутий голос, там град не поб'є посівів. При обході царини, зазначив С. Килимник, учасники обряду створювали сильний шум, гамір, гук: діти калатали та дзвонили, музиканти грали, дівчата й хлопці співали, що знаменувало вигнання злих сил із «житів» [13, с. 390]. З шумом, галасом проходила карнавальна процесія «Кози» під час Різдва свят. Голосу надавали ще й продукуючого значення. Скажімо, у Болгарії на Юр'їв день дівчата вигукували: «Де немає голосу, там немає колючу!» Голос як один із видів звуку входить у так звану опозицію «звук — мовчання», що можна співвіднести з опозицією «життя — смерть».

Шумові ефекти звучали під час водіння кози: чіпляли дзвінки на шию тварин; вона підстрибувала, пританцьовувала подзвонюючи, голосно мекаючи. Ці звуки повинні були відганяти все лихе від людей і тварин, сприяти щастю й добробуту. Зараз учасник такого обряду сприймає все це як видовище, естетично довершене дійство. На вербальному рівні аналогічно, як і в обряді, образ святого Іллі та його ритмічні удари «пугою» (батогом) асоціювались з магічним впливом на урожай:

*Ходить Ілля на Василя,
Носить пужку житянюю.
Куди гляне — жито росте,
Куди махне — кучеряве* [12, с. 186].

Магія слова у вербальних фольклорних текстах мала неабиякий смисл. Завдяки їй (магії) можна було вимолювати здоров'я для ближнього, спілкуватися з духами, управляти стихіями. На основі цього створювались мотиви в календарно-обрядовій поезії, які є кодовою системою відображення численних ритуалів.

Впливове, навіювальне було першопричиною виникнення великої кількості ритуально-магічних дій

та поетичних текстів. Звідси — інтенсивність у календарній традиції заклиально-побажальних формул, у яких домінує специфічний імперативний заклик-прохання із апелюванням до вищої сили. Це важлива риса фольклорного мислення «як спроби ущільнити, посилити сугестивний рівень синхронізації з природою (вічним)» [5, с. 101]. Тут розвиток словесного тексту починається зі звернення «Дай, Боже». Сфера розповсюдження таких формул-закликів досить поширена як у різдвяно-новорічній, так і у весняно-літній поезії: «Уроди, Боже, жито-пшеницю І всяку пашницю. У полі зерно, а в домі добро...» [8, с. 186]; «Зародь, Боже, всякую пашниченьку» [12, с. 321]. У фольклорних текстах із заклиально-побажальними формулами виявляється саме те, що співвідноситься із конкретним, реальним часом, та повинно відбуватися згідно з обрядом, — наділення господарів багатством, хорошим урожаєм, благополуччям. Повсякденні потреби і турботи людського життя визначили ідейно-тематичний зміст творів і характер поетичних образів. Окрім опосередковано виражених побажань, оспівування багатства сприймається як факт уже здійснений, що цілеспрямовано вплинуло на волю й почуття людини. Таким чином твориться певна традиційна календарна формальність, за якою виголошуються тексти:

а) мета побажально-заклиально-побажальних пісень: випрохати, замовити майбутній урожай, здоров'я людини, тварини, сімейне благополуччя. Прогнозованість, передбачуваність дій становлять формування їх поетичного змісту. 1) стабільною є перша частина — дай, Боже; 2) змінна — друга: конкретизація бажаного (щастя в домі, в городі урожай, в скорому часі весілля) та ін.

б) образна система, в якій центральне місце займає Бог: «Помаг, Біг, тому, що є в сім домі», «Дай вам, Боже», «Спусти, Боженьку», «Оборнь, Боже» та ін. Важливе вживання присудків, які стоять в імперативі.

в) спосіб повідомлення виражений у спонукальній формі — «нехай буде так». Існують формули, де опис благополуччя в господарстві зображався уже як здійснений, у деяких (кустова пісня) — це сподівання на хороший урожай уже в скорому часі: «Пресвята Тройця-Богородиця, Посію жито, да нехай зародиться; Посію жито і ярую

пшениченьку, Зароди, Боже, всякую пашниченьку» [12, с. 321].

Нашим предкам, як зазначив І. Нечуй-Левицький, «хотілося прихилити до себе ласку небесних сил, щоб мати густо кіп на полі, багато роїв у пасіці, багато ягнят, телят, лошат, щоб у садку родило дерево, а в дворі плодилася птиця» [21, с. 4]. Щоб новий (наступний рік) був не менш сприятливим, ніж попередній, люди прагнули наслідувати певні дії, робили все так само, як і в минулому році. Частина регулярно повторюваних актів втрачала своє практичне значення і ставала обрядом. Ритуальні дії рільників, наприклад, спочатку також здійснювалися задля потреби, і лише поступово осмислювалася необхідність повторювання таких дій, оскільки формувалася віра в їх чудодійну силу. Можемо з упевненістю констатувати, що в обрядовому тексті закладено раціональне (обов'язковість виконання тієї чи іншої пісні, дії як складових обряду) та сугестивне, яке вилилося у формулу: бажане — дійсне.

Отже, традиція виступає як міра і критерій дійсності суспільства, в якому обрядовий характер життя, регламентація всіх сфер пов'язані з тим, щоб загальне, типове (інакше кажучи традиційне) домінувало над окремим, поодиноким. Магічні на перший погляд звичайні господарські, утилітарні речі, які сприймалися як потреба, згодом набули глибокого символічного змісту. Тому визнане традицією як канонічне та типізоване, надалі ставало обов'язковим атрибутом естетичного. Фольклорний стереотип, експлікуючи базові риси традиції, відповідно набуває значення її коду та маркера, і реалізується у символічності традиційної культури.

1. НАФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—3. — Од. зб. 1196. — 148 арк. (Куст на Ровенщині. Матеріали зібрані члени секції пам'яток фольклору та етнографії обласної організації українського товариства охорони пам'яток історії та культури / упоряд. С. Шевчук. Рівне, 1987).
2. Агапкина Т.А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Т.А. Агапкина. — М., 2002. — 816 с.
3. Байбурин А.К. Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А.К. Байбурин. — СПб.: Наука, 1993. — 390 с.
4. Весняна обрядовість західного Поділля в контексті української культури. — Тернопіль: Астон, 2001. — Ч. 2. — 392 с.
5. Буряк В.Д. Магічно-величальна обрядовість як інформаційна система фольклорного мислення / Володимир Дмитрович Буряк // Поетика інформаційно-художньої свідомості. Еволюція форм і методів вираження інформації (факту) у контексті інтелектуалізації творчої свідомості: монографія. — Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2001. — С. 152—167.
6. Грушевська К. Людський колектив, як підвалина пам'яті / К. Грушевська // Катерина Грушевська. Вибрані праці / упоряд. С. Мишанич. — Донецьк, 2007. — Т. 3. — С. 229—243.
7. Грушевський М. Історія української літератури / М. Грушевський. — К.: Либідь, 1993. — Т. 1. — 400 с.
8. Дитячі пісні та речитативи / упоряд. Г.В. Довженко, К.М. Луганська. — К., 1991. — 447 с.
9. Заглада Н. «Коза» / Н. Заглада // Матеріали до етнології й антропології. — Львів, 1929. — Т. 21—22. — Ч. 1. — С. 277—287.
10. Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тижні і до рокових свят, записані у Мшанці Староміського повіту і по сусідніх селах / М. Зубрицький // Матеріали до української етнології. — 1900. — Т. 3. — С. 33—60.
11. Івановська О. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів / О. Івановська. — К.: Експрес-Поліграф, 2012. — 335 с.
12. Ігри та пісні: весняно-літня поезія трудового року / упоряд., передм. і приміт. О.І. Дея; нотний матеріал упоряд. А.І. Гуменюк. — К.: Наукова думка, 1963. — 671 с.
13. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / С. Килимник. — Львів; К.: Обереги, 1994 — Т. 4 (Літній цикл). — 524 с.
14. Колесса Ф. Ритміка українських народних пісень / Ф. Колесса // Музикознавчі праці. — К.: Наукова думка, 1970. — С. 25—233.
15. Колесса Ф. Українська усна словесність / Філарет Колесса. — Едмонтон: Канадський інститут українських студій. Альбертський університет, 1983. — 645 с.
16. Колядки та щедрівки: Зимові обрядові поезії трудового року / упоряд., передм. і приміт. О.І. Дея. — К.: Наукова думка, 1965. — 804 с.
17. Климець Ю.Д. Купальська обрядовість на Україні / Ю.Д. Климець. — К.: Наукова думка, 1990. — 143 с.
18. Курочкін О. Новорічні свята українців: традиції і сучасність / О. Курочкін — К., 1978. — 192 с.
19. Кушлик Л. Українські народні музичні інструменти в театральних формах народномузичної творчості / Л. Кушлик // Музика та дія в традиційному фольклорі. — Львів, 2001. — С. 87—94.

20. Мишанич С.В. Біля джерел народної прози / С.В. Мишанич // Народні оповідання / упоряд., приміт. С.В. Мишанича. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 15—62.
21. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу / І. Нечуй-Левицький. — К. : Обереги, 1992. — 82 с.
22. Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон) / фольклорні записи та упорядкування В.В. Дубравіна. — Суми, 2005. — 466 с.
23. Петров В. Український фольклор (Заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу) / В. Петров — Мюнхен : Український університет, 1948. — 142 с. (на правах рукопису).
24. Плисецький М.М. Роль пам'яті в фольклорному процесі / М.М. Плисецький // Проблеми фольклора. — М. : Наука, 1957. — С. 53—60.
25. Потебня А.А. О мифологическом значении некоторых обрядов и поверий // А.А. Потебня. Собрание трудов. Символ и миф в народной культуре. — М., 2000. — С. 92—329.
26. Путилов Б.Н. Фольклор и народная культура / Б.Н. Путилов. — СПб., 1994. — 237 с.
27. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора / К. Сосенко. — К. : Сінто, 1994. — 343 с.
28. Чистов К.В. Народные традиции и фольклор: очерки теории / К.В. Чистов. — Ленинград : Наука, 1986. — 304 с.
29. Шекерик-Доників П. Як відбуваються коляди у гуцулів / П. Шекерик-Доників // Етнографічний збірник. — Львів, 1914. — Т. 35. — С. 15—34.

Halyna Koval

ON EVOLVING
OF CALENDAR RITUAL TRADITION:
MAGICAL TO POETIC AESTHETIC SPHERE

In the article has been considered the source of calendar ritual tradition and its changes from the magical beginning to poetic, aesthetic sphere. Dominating level — the expressive one -- expressed by the formula of Desire to Realization has been presented. Especial attention has been paid to calendar memory and its main factors that might enable retranslation of the human experience. The emphasis has been made on repetition, variability of traditional actions and verbal expressions.

Keywords: tradition, magical, poetic, aesthetical, calendar ritual text, folk memory.

Галина Коваль

ЭВОЛЮЦИЯ
КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОЙ ТРАДИЦИИ:
ОТ МАГИЧЕСКОГО
К ПОЭТИКО-ЭСТЕТИЧЕСКОМУ

В статье рассматривается календарно-обрядовая традиция и ее изменения от магического начала к поэтическому, эстетическому. Представлен доминирующий уровень — суггестивный, который вылился в формулу: желаемое — действительное. Внимание сосредоточено на календарной памяти, основных ее факторах, с помощью которых она ретранслируется. Акцентируется внимание на повторяемости, вариантности обрядов и вербального выражения.

Ключевые слова: традиция, магическое, поэтическое, эстетическое, календарно-обрядовый текст, фольклорная память.